

gény nemzetet. A hatalmaskodókra, a gonosztevő nagyokra ugyan meghozták a törvényt, de nem volt, ki végrehajtsa.

A legnagyobb garázda épen a határunkbeli birtokos Csák nemzetség egyik tagja, Mátyus úr volt, ki a Dunán innen önálló rabló királyságot szerzett magának s kit a király és a nemzet sem fegyverrel, sem kedvezéssel — mert nádorrá is tették — nem volt képes arra bírni, hogy bitorlásaival felhagyjon. Az ő nemzetsége, melynek egyik tagja Miklós úr, még elég szerény viszonyok közt kezdte pályáját, időközben az ország legelső főurai közé emelkedett. Egy másik Máté még IV. László alatt nádorságra 1282 emelkedett, kit ennek nemsokára bekövetkezett halála után a király régi hive, Péter, követett e méltóságban. De ez is kevés ideig maradhatott abban. E szép és nagy emlékek azonban nem javították meg, legfeljebb megkeményítették a rabló király, Mátyus úr szívét. A Csákok nemsokára nagyobb részt a lázadók táborába állottak át.

12.

A közállapotok romlottsága Károly R. király alatt. — A Szeri Pószak itteni birtokai és garázdálkodása. — Becsei Imre nemzetsége. — Bírja Balidát és Gorzsát. — Mártély a zalavári apátság kezén.

Anjou-házbeli uralkodóink nagy rendetlenségben s teljes ziláltságban vették át az Árpád királyok örökségét. Az uraknak, ideértve a papság egy részét is, féktelensége már régóta minden gonosz szenvedély előtt megnyitotta a kaput s vidékünk a tatárjárás előtti rendezett állapotát, erkölcsi és

anyagi megerősödését sokáig szintén nem tudta visszanyerni, annál kevésbbé, mert erre az új uralkodók — bár egyéb téren, t. i. a bel- és külpolitika és a művelődés tekintetében marandó érdemeket szereztek — elég hatályosan nem működtek közre.

E vidék földesuraira, mint általában az olygarkhákra, egyébként a maguk szempontjából most is elég jó idő járt, mert rakonczállankodásainak az új királyi ház jó darabig kevésbé tudott gátat vetni; a mi annál természetesebb volt, mert Károly királynak szüksége volt az ő támogatásukra s az országgyűlések szünetelven, a király leginkább a főurak tanácsa által gyakorolta hatalmát, s egyébként is rajta volt, hogy azok befolyása, fénye és gazdagodása — mire nézve a Lajos alatt behozott ősiség is sokat tett — gyarapodjék.

Egyik főtámasza volt az újonnan betelepített királyi családnak Ujlaki Csák Ugrin, a határunkban birtokos Csák nemzetség tagja, ki IV. László és III. Endre királyok alatt az ország főméltóságait, ezek közt a tárnokmesterét is viselte s kit Károly Róbert alatt is ez állásában találunk. A másik nagy birtokos nemzetség tagjai, a Telegdi Csanádok, közül való Miklós Csanád megye főispáni székét, Csanád pedig az egi püspökséget, majd az esztergomi érsekséget foglalta el. Egi 1329 főpap korában a dömösi prépostsággal s annak javaival is ellátott, s hosszú élete alatt több ízben rábízták az ország kormányát is.¹

A fosztogatások és dúlások ezidőszakát jellemzi a Bór nb. Szeri atyafiak és Kopasz nádor közti torzsalkodás is, melynek színtere vidékünk volt.

¹ Schmitth, Eppi Agrienses I. 265—284.

Nevezett atyafiak ugyanis, név szerint Isepfia, László és Sándorfia, István s ezek testvérei Pósa és Márk a nádor ellenében „a háborúskodást, gyűlölködést és czivakodást odáig vitték“, hogy ennek birtokait — pedig ez egyszersmind a kunok bírāja és szathmári főispán is volt — „kirabolták, falvait felégették, templomait feltörték vagy megsértették s rablás közben az ő embereit, szintúgy a kunokat, mint a magyarokat, leöldösték“. Mígnem végre a Lőrincz vajda és társaiból alakított választott bíróság ítéletének a váradi káptalan előtt a Szeriek is alávetették magukat, s ez azzal torolta meg a kicsapongásokat, hogy az erőszakos atyafiakat kétszáz márka bírság fizetésére szorította, bár „törvénytelen cselekedeteikkel ennél sokkal nagyobb kárt tettek“.¹ Ez alkalommal a Szeriek a Tisza folyó mellett eső Elleusmonustura nevű jószágukat minden haszonvételével és tartozékaival együtt nevezett nádornak zálogul lekötötték, úgy hogy ha a Szeriek a fizetést a meghatározott részletekben és határidőkben pontosan nem teljesíték: a hátralékos összeg kétszeresével tartozzanak.² A zálogul lekötött jószág Csongrád mellett, nem messze esik városunkhoz s egy részét képezte a Bór nemzetség itteni uradalmának, melyhez ez időben még Anyás, Szeg (a későbbi

¹ A kártétel valójában igen tetemes lehetett; mert ha egy márkát 22 o. é. forintnak veszünk, a 200 márka 4400 forintot képvisel, a mi az időben óriási kincs volt, melynek forgalmi értékéről némi fogalmunk lehet abból is, hogy a mai torontálmegyei Adrian-Martyr-nak fele részét csak kilencz márkára becsülték, Szöllös és Felymartelek csanádmegyei falvak pedig összesen 150 márkán keltek el. (Wenzel, i. m. X. 349. és Zichy okmt. II. 189.)

² A váradi káptalan bizonyítványa 1306-ból Nagy I.-nél, Anjoukori okmt. I. 107—108.

Szegvár), Kozol, Szer és Temerkény tartoztak. Később látni fogjuk, hogy a Szeri Póság, — kiknek erőszakos természete utódaik egynémelyikére is átszállott, — határunk egy részének is urai voltak. Birták nevezetesen Körtvélyest, Mártélyt, Korhánt, Derekegyházat, Kútast, Mágocsot, Mogyorós-Fecskést, Földvárt, Szöllöst, ezen kívül Aport (Szegvár és Vásárhely közt), Aranyost (Apor és Temerkény mellett), Szentest, Szent-Miklóst, Győt, Sápót, Szent-Györgyöt, Lenget, Gered-Kutát; s valószínűnek tarthatjuk, hogy e területek egy része már a fentebbi erőszakoskodás idején is övék volt,¹ csakhogy ez időben a fentebbi helységek nagy része pusztaságban állott. Magától értődik, hogy ama háború számba menő kihágás elkövetésére, melyről ép' most szólottunk, tetemes erő, és a mi ez erőnek az időben legtöbb forrása volt, nagy kiterjedésű földbirtokok voltak szükségesek; mert csak ezek képesítették a harczias természetű Szerieket arra, hogy az ország nádorával is ujjat húzzanak s ellene pusztító portyázásokat rendezzenek, a mint hogy a Szerieknek csongrád- és csanádmegyei jószágaikon kívül még az ország egyéb részeiben is tényleg voltak uradalmaik.² De előnyükre szolgáltak családi összeköttetések is az ország befolyásos embereivel. Így Pósfia Tamás neje testvére volt Lampert országbírónak és csanádi főispánnak.

| 1313—1324

Valamivel szelídebb volt az az erőszak, melyet Szeri Pál a garamszentbenedeki apátság csanyi birtokain elkövetett, a miért határjárás | 1326 rendeltetett el; a min azonban Pál úr nem jelent

¹ Övék volt a Morotva halastó a Tisza mentén (Anjoukori okmt. IV. 412.) és Alpár (u. o. 170.) is.

² Anjoukori okmt. IV. 412.

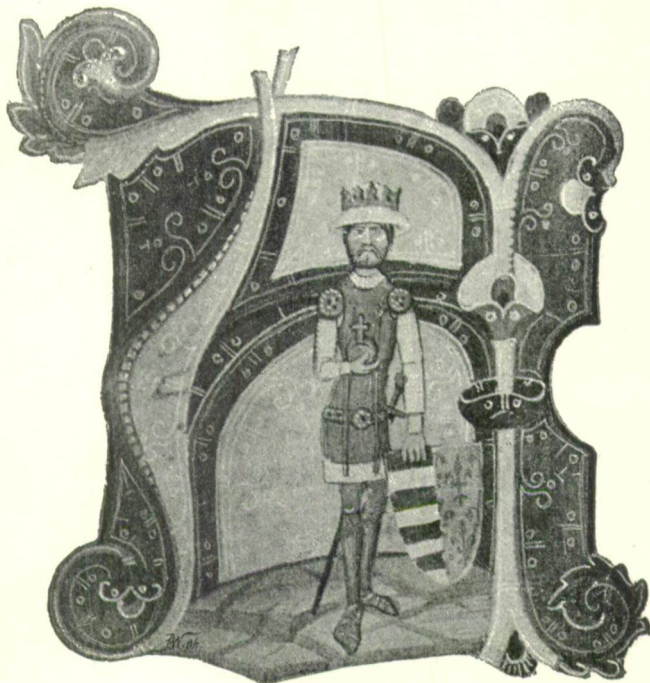
meg, azon az okon, hogy arról testvére, Pósa comes és mester is elmaradt. Ez utóbbi sem igen volt különb természetű többi atyafiainál, mert a velünk szomszéd Csanyt maga is háborgatja, ott a maga temerkényi és szegi | 1334 jobbágyaival minden tilalom ellenére halásztat s a helység jövedelmeit lefoglalja. Néhány évvel később pedig Alpárt is elfoglalja. E miatt | 1338 pert indítanak ellene, a királyi ember a hely színén megjelenik. Pósa az apátsági birtok egy részére ősi jogot formál, de az apát esküje következtében követelésétől eláll.¹

Még egy pár adatunk van, mely ez időtájról határunk birtok-viszonyaira némi világot vet. Fennmaradt ugyanis 1331-ből I. Károly király levele, melyben ő a csanádmegyei Bod-hidát és Bod-gorsáját Becsei Imrének és fiainak, Tötösnek és Vesszősnek adományozza. Az adománylevél szerint t. i. Becsei Imre mester és nevezett fiai a maguk veresmarti birtokát, mely a Maros északi partján, Csanád megyében, feküdt, a királynak önként és személyesen felajánlották. Mire a király „gondolóra vévén az ő hűségöket és hűséges szolgálatuk útján szerzett érdemeiket:“ maga részéről viszont a Csanádmegyében elterülő Bod-hida és Bod-gorsája nevű királyi jószágokat, „melyek egykor az örökös nélkül elhalt Hasznos Miklóséi voltak“, erről pedig a királyra szállottak, örökös joggal Imre mesternek és fiainak ajándékozta.²

¹ Knauz, G. sz. benedeki apáts. I. 242. s Anjoukori okmt. III. 123. Szeri Pósa Istvánt 1368—1372-ig mint csanádmegyei s főleg tömörkényi birtokost s a király hű vitézét említik az oklevelek. Pesty-Ortvay, Temesvm. tört. I. 106., 127., 129.)

² Az ideiglenes adománylevél Zichy okmt. I. 376.

A Becse vagy Becse-Gregornemzetség Franciaországból ered s minthogy már a XIII. század közepe tájáról mutat fel egy Bod tagot, valószínű, hogy e vidéken régibb idő óta birtokos volt, minek kétségtelen bizonyítéka az, hogy e család másik tagja, — kit pár évtizeddel később

7. sz. Károly Róbert király.¹

a mai Leléről Leeli Jánosnak neveztek, — mint Zeg (a mai Szegvár) tulajdonosa fordul elő. Imre egyébként mint kir. főszekerész, ajtónálló és tárnokmester, barsi főispán és lévai várnagy szerzett érdemeket s az ország különböző részein

¹ Pór A. Csák Mátéjából (Magy. tört. életr.)

(egyebek közt Pest, Fejér, Bodrog, Bács, Baranya) nagyobb számú birtokokkal rendelkezék, melyeket fiai még inkább szaporítottak.¹ Tötös idővel barsi főispán és lévai várnagy, a királyné főajtónállója, majd visegrádi és ó-budai várnagy, pilisi főispán és a jászok bírása lett. Életében sok birtokot vásárolgatott össze, ezek közt Csanád-megyében Szöllöst és Feltimárteleket Tygus Miklóstól.² Lajos királynak hű és kedves embere volt.³ Vesszős osztozott testvére méltóságaiban, a mennyiben ő is volt barsi és pilisi főispán, lévai és visegrádi várnagy; de ezenkívül viselte a zólyomi és váradi főispánságot s a saskői várnagyságot is, élete utóbbi évtizedeiben mint testőr tiszt volt ismeretes. Mindketten közel állottak tehát a király személyéhez s mindkettejüknek, de különösen Tötösnek számos pereik voltak, hatalmaskodási-, emberölési- és birtoklási ügyekben, melyek iratai mind máig megmaradtak, melyek a mellett tanúskodniak, hogy e régi uraink az ököljog gyakorlásától szintén nem voltak idegenek, s ebben őket az sem tartóztatta, hogy előkelő hivatalokat és udvari méltóságokat viseltek. Becsei Imre maga is a leggazdagabb és leghatalmasabb urak egyike volt, ki erőt véve tiszavidéki ellenfelein, Trentul Miklóson és Lépes Miklóson, hatalmaskodások, adományozások és vásárlások útján főleg a mai Torontálmegye közepe táján nagy birtokokat szerzett magának, melyek egy

¹ E fiúk a keresztségben István, György és Tamás nevet kaptak, apjuk által azonban később Tötös (Tutos, Tuteus, Theuteus), Vesszős (Vezeus, Vessceus) és Töviskes nevekre bérmáltattak el. (Turul 1885., 179.; 1891., 185.)

² Zichy okmt. II. 189., 243.

³ Zichy okmt. II. 53., 200., 226., 243., 438. Fejér Codex IX. I., 161.

részét, u. m. Becsét, Becse-kerekét saját nevéől nevezte el s nagy uradalmi főhelyeivé tette.¹

Ez volt tehát, röviden ismertetve, a nemzetség, melynek tagjai ez időben határunk egy részét, t. i. Batidát és Gorzsát s az azzal határos, illetőleg közeli helyeket, Lelét és Szegvárt birtokolták. A fentebbi adományozás azonban voltaképen csere volt, melynek kieszközlésére a Becseieket mindenekelőtt az vezette, hogy ily módon a király közelében többször és könnyebben lehettek, ki Apor László és Csák Máté üldözései elől menekülve, ez idő tájon sűrűn tartózkodék Dél-Magyarországon, — Szegedet, Csanádot, Lippát stb. többször meglátogatta s lakását ismételve Temesvárra tette át, hol kedvese is lakott, úgy hogy ennek következtében a gazdag főurak egész raja költözött le e vidékre. De a Becseieknek mellesleg szemük előtt lebeghetett az is, hogy a cserébe kapott birtok egyik ősök nevét viselte, tán annak tulajdona is volt; s mindenek felett pedig, hogy annak megnyerése által itteni birtokaikat együvé hozták, a mennyiben Batida és Gorzsa közvetlenül határosak Lelével, Szeghez pedig pár órai távolságra feküdtek.

Adorján-Mártyr egyrésze az ősi birtokosnak, a zalavári apátságnak, ez időben is tulajdonát képezte, a mint ezt a somogyvári konvent egyik leveléből tudjuk, mely szerint Károly király 1335 meghagyja a nevezett konventnek, hogy a nevezett apátság birtokain határjárást tartson. E birtokok legnagyobb része Zala megye területén feküdt, de volt köztük egy, t. i. Adorján-Mártyr, mely Csanád megyéhez tartozott. A konvent megbízását teljesítette is, feljárta a jobbára

¹ Szentkláray, A becskerekéi vár 13., 14.

Zalamegye területén esett birtokokat s az ügyről tüzetes jelentést tett: Adorján-Mártyr határáról s általában e hely fekvéséről azonban, sajnálatunkra, jelentésében teljesen hallgat; a mi azt engedi gyanítani, hogy a barátok nálunk a határjárást — talán a nagy távolság miatt — nem tartották meg.¹

Egyébiránt a falvak és egyházak a tatárjárás s az azt követő pusztulások után nagyobb részben még mindig nem állottak helyre; mi a magyarság megfogyásával, a kunok és számos főuraink rakoncátlanságával és kapzsiságával s a főpapság befolyása megcsökkenésével állott kapcsolatban. A kunok a korszak elején még sátraikban nomád életet folytattak, rendezett falvakat nem képeztek, s a keresztyén polgárisultság statistikájában számot nem tettek. A klérus magával Károly királylyal sem volt megelégedve; bevádolta őt a pápánál, mint a ki nem jó segítségére a megtámadott papságnak, sőt maga is rövidséget okoz annak.²

¹ A konvent levele Nagy Imrénél, Zala vm. oklevéltár I. 295.

² Schmitth i. m.